

CONFIGURACIÓN DA GALICIA HISTÓRICA

Anselmo López Carreira

Galicia foi oficialmente reino ata o ano 1833. Ese ano o incipiente programa de reformas liberais acometido pola rexente María Cristina puxo fin á estrutura administrativa propia do Antigo Réxime, eliminou as particularidades organizativas dos reinos hispanos e impuxo a uniformizadora división en provincias que persiste na actualidade, moderada pola relativamente recente interposición das comunidades autónomas.

Con aquela medida –como con tantas outras– non se asataba un golpe revolucionario á vella tradición da Monarquía Hispánica, senón que en realidade se completaba a tendencia centralizadora intentada sen éxito polos Habsburgo no século XVII (a frustrada *Unión de Armas* de Olivares, en 1640) e realizada con éxito polos Borbóns desde o momento mesmo da entronización da dinastía, que se materializou nos reinos da Coroa de Aragón coa imposición violenta dos respectivos *Decretos de Nueva Planta* e en Galicia coa completa anulación práctica da xa inoperante Xunta do Reino.

Dita Xunta era disolta ese ano de 1833, mais isto non significa que con anterioridade a denominación de Reino de Galicia expresase algún grao de soberanía política. Nesa altura, e desde finais do século XV, non pasaba de ser unha tradición puramente nominal que recoñecía –iso si– o carácter nacional

do país, nun período no que era normal cualificar a alguén como *de nación, galego*, segundo se comproba en diversos testemuños. Carácter nacional que xustamente o liberalismo posto en marcha no século XIX non estaba disposto a consentir, pois desde o punto de vista do novo modelo político non existía máis que unha nación, a que se expresaba por medio do Estado Español, ou sexa España.

Na súa dimensión territorial a Galicia do Antigo Réxime (é dicir, a que desde o século XV chega ata o XIX) coincide en liñas xerais coa actual comunidade autónoma, pero en cambio esta configuración espacial non se pode retrotraer moito máis alá. A cabal comprensión do verdadeiro significado do concepto de reino de Galicia require unha reflexión xeográfica. Cometeríamos un anacronismo se trasladásemos o mapa da Galicia actual (mapa 7) ata o período medieval, o cal desde logo non é só aplicable ao noso caso, senón ao de todas as nacións existentes; por outra parte, o mapa político, cambiante ao longo da historia, rara vez se axustou ás realidades nacionais. Por tanto, cando falamos do reino medieval de Galicia estámonos a referir a un espazo diferente, moito máis amplo que o actual.

Para empezar, foi precisamente a finais do XV cando os Reis Católicos segregaron

o Bierzo do reino de Galicia, ao arrebatarllo aos condes de Lemos e constituír un marquesado (de Vilafranca ou do Bierzo) que entregaron aos condes de Benavente. (mapa 6) Separación máis de feito que de dereito, porque a estrutura señorial de Galicia privaba ao país de organismos políticos nacionais, de maneira que os límites administrativos viñan marcados polas xurisdicións señoriais e eclesiásticas. A adscrición do Bierzo e da comarca de Lubián a entidades administrativas non galegas provocou a súa exclusión do reino de Galicia e posteriormente das provincias consideradas galegas.

Con anterioridade a 1486 o reino de Galicia incluía o Bierzo, e ese deseño territorial pode ser rastrexado cara a atrás ata o século XII.

Ao longo desta centuria prodúcense cambios de suma importancia. En primeiro lugar porque é cando nace o reino de Portugal (pódese adoptar como data convencional o ano 1179, cando o papa lle recoñece o título rexio a Afonso Henriques), e con iso as terras ao sur do Miño (digamos, as bracarenses, portucalenses e conimbricenses) deixan de ser galegas. (mapa 4) Mais tamén porque na extrema oriental da Gallaecia se constitúe, en 1157, outro reino independente, o de Castela, partindo do vello convento galaico-romano *Cluniacense*.

Ao mesmo tempo, na vella capital do reino, León (coa súa zona circundante, o territorio *Legionense*), no medio de dous polos nacionais ben diferenciados, o castelán e o galego, o grupo de poder aglutinado en torno á Corte foi constituíndo un espazo propio, que adquire personalidade propia, leonesa, carente de perfil nacional, pero desde logo xa non galega e sometida á crecente atracción castelá. Aínda así, a área leonesa permanecerá bastante tempo unida politicamente a Galicia, e ata o ano 1230 empregárase oficialmente a denominación de Reino de León e de Galicia.

Tras a unión definitiva con Castela en 1230, e ata principios do século XIV, a nova entidade política nacida desa unión presenta unha configuración dúplice, que se expresa na denominación de Reino de Castela e Toledo, e de León e Galicia, con certas institucións políticas e xurídicas propias para cada un dos componentes. Mais despois (e sobre todo a partir da entronización da dinastía Trastámara a finais de século) atopáronos xa ante unha única Coroa (Coroa de Castela) na que os diferentes reinos (mapa 5) son entidades perfectamente diferenciadas (Galicia, Castela, León, Toledo, etc.).

Así pois o século XII, que é o do establecemento do pleno modelo feudal, constitúe un momento crucial na configuración da Galicia moderna: desaparece a vella e extensa Gallaecia, herdeira da época romano-sueva, e ao tempo que irrompen politicamente Castela e Portugal, delimitase con bastante precisión a Galicia de hoxe.

A Gallaecia partía da provincia creada polos romanos no século III cos tres primeiros conventos xurídicos que viñan cubrindo o norte de Portugal (ao norte do río Douro, convento *Bracarense*), Galicia (*Lucense*) e a área astur-leonesa (*Asturicense*), aos que se engardiu no século IV o amplo territorio da meseta norte (convento *Cluniacense*). (mapa 1) A instauración do reino suevo no ano 410 supuxo a incorporación ao mesmo dunha boa parte da provincia lusitana, ata as proximidades de Lisboa, que se ben en sentido estricto non era Gallaecia (pois era Lusitania), a súa pertenza ao reino galego fixo que na práctica se identificase tamén con Galicia, pois en efecto así era desde o punto de vista xurisdiccional.

En consecuencia, desde que a principios do século V nace o Reino de Galicia, esta ocupaba o amplo espazo do cuadrante noroccidental da Península Ibérica, cuns límites que debían correr desde o norte de Santarém, seguindo logo o curso do río Texo, ascendendo despois polos montes do Sistema Central e as beiras do río Douro ata chegar ao Cantábrico. (mapa 2)

Tal configuración non foi estática, pero si notablemente estable. Os reis visigodos alterárona temporalmente na segunda metade do século VII, cando restituíron as terras situadas ao sur do río Douro á provincia de Lusitania, pero a desaparición do reino visigodo no ano 711 restableceu a organización anterior. E quizais amparándose nese mesmo argumento (o de non seren territorio galaico, senón lusitano) volveuno facer Almanzor no ano 987, incorporando a

Al-Ándalus desde Coímbra ata Lamego, situación que se mantivo ata o 1064, en que volveu ao reino galaico.

As descripcións altomedievais preséntannos unha Galicia que politicamente (é dicir, desde a perspectiva das fidelidades feudais) abranxía o territorio indicado. (mapa 3) Son particularmente reveladoras as noticias proporcionadas polos cronistas e xeógrafos musulmáns, pois sitúan límites moi precisos. Compréndese entón incluso a aparentemente chocante clasificación dos vascos como galegos que fai Ibn Hawkal no século X, no que non hai erro, pois naquela altura os señores vascos eran vasalos do rei de León, ou sexa, do rei galego.

Mais que xurisdiccionalmente se inclúen no reino galego non significa que desde o punto de vista nacional fosen galegos, e iso non se ignoraba. Por iso nese mesmo século X o cordobés Ibn Haián diferenciaba xa entre a *Gilliqiya*, que traduciríamos por Gallaecia e se referiría ao extenso ámbito político definido polas fidelidades señoriais, e o máis conciso territorio de *Galisiya*, a Galicia propiamente dita, a terra dos galegos. Outro musulmán, de finais do século XI, Al-Bakri, informa aos seus lectores de que en *Gilliqiya* habitan xentes diversas: galegos, astures, portugueses e casteláns. Todos eran súbditos do Reino de Galicia.

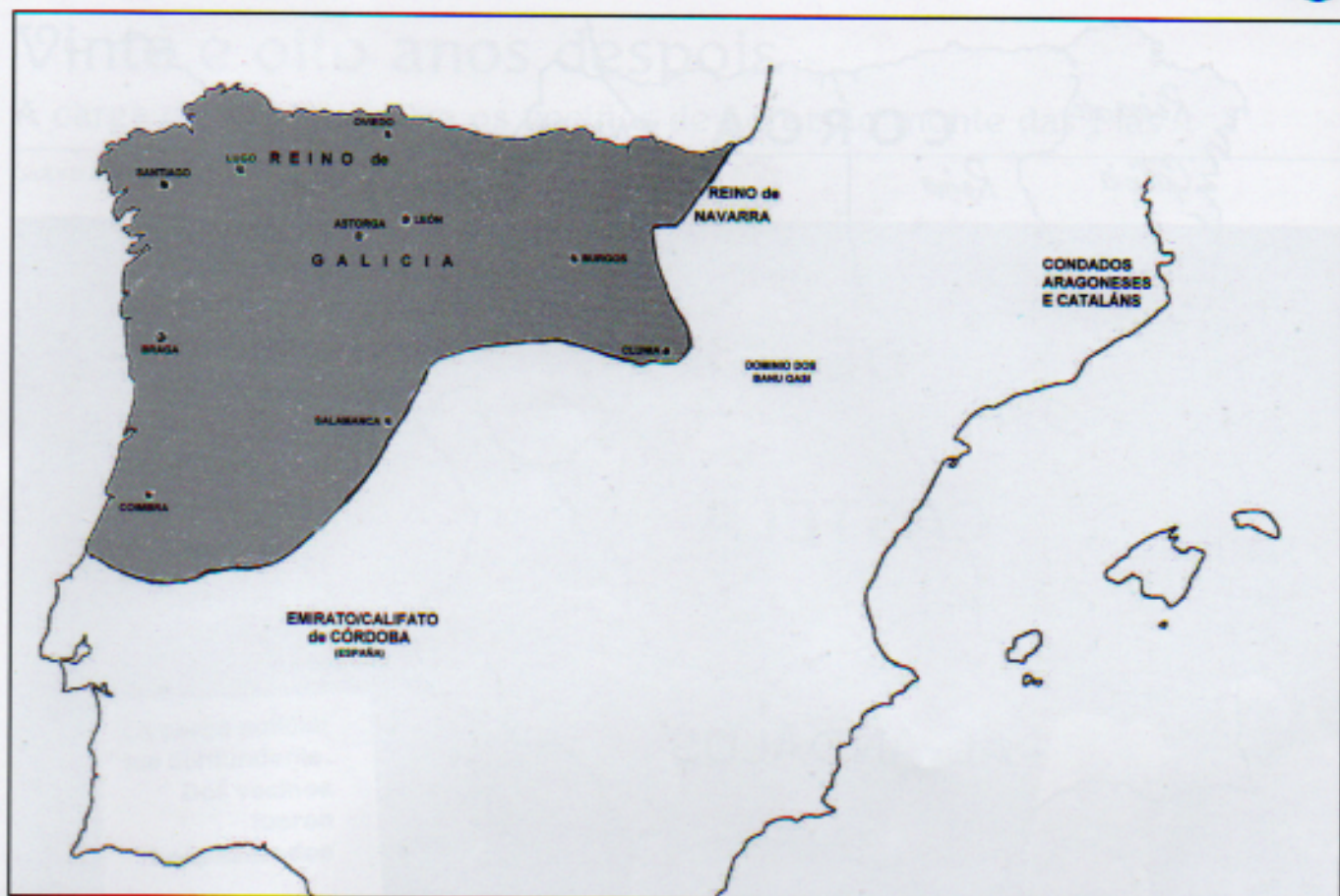
Esa era a configuración da Galicia medieval. León era a capital política do reino, a sede rexia. Antes do século X os reis galegos asentaran o trono en Oviedo e antes en Braga.

1. Conventos e cidades da Gallaecia romana (s. IV)

2. Reino galego dos suevos (s. V-VI)

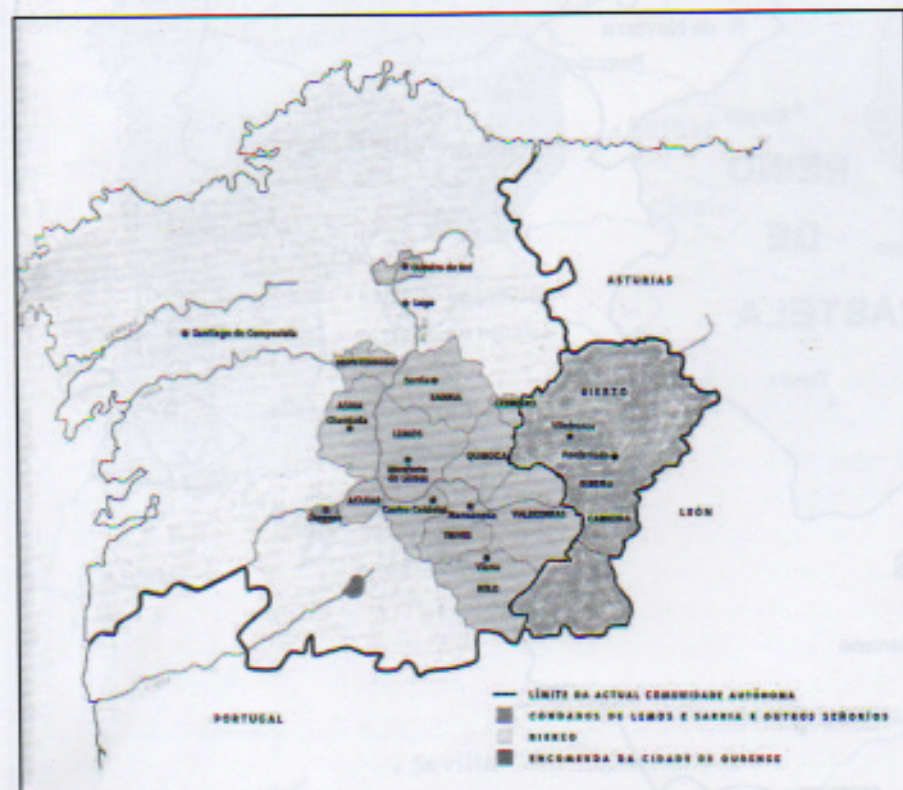
3. Reino de Galicia no século X.

4. Fragmentación do Reino de Galicia. Reino de Galicia e León (1157-1230)

5. Reino de Galicia integrado na Coroa de Castela (a partir de 1230)

6. Separación do Biezo. 1486.

7. Galicia actual